## PLENARY SESSION
## COMUNICĂRI ÎN SESIUNEA PLENARĂ

**CZU: 316.61:[165 + 008]** DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.7350203

# CÂTEVA REFLECȚII EPISTEMOLOGICE: PSIHOLOGIA SOCIALĂ – ÎNCOTRO?

***Lavinia BETEA***
*România*

După căderea regimurilor comuniste, psihosociologul francez de origine română Serge Moscovici mărturisea profesorului ieșean Adrian Neculau speranța unui puternic reviriment al psihologiei sociale datorat cercetătorilor din estul Europei. S-a împlinit această previziune sau psihologia socială suportă actualmente procesul de obolescență?

***Cuvinte-cheie:*** *epistemologie, psihologie socială, obolescență, revoluție digitală, fractură istorică.*

**SOME EPISTEMOLOGICAL REFLECTION: SOCIAL PSYCHOLOGY -WHERE?**

After the fall of the communist regimes, the French psychosociologist of Romanian origin Serge Moscovici, confessed to the professor Adrian Neculau from Iasi, the hope of a strong revival of social psychology, due to researchers from Eastern Europe.Has this prediction been fulfilled or is social psychology currently undergoing a process of obelescence?

***Keywords:*** *epistemology, social psychology, obolescence, digital revolution, historical fracture.*

Temași interogațiile acestei comunicări comportă și intențiaunui bilanț de carieră, debutată în contextul unor „timpuri interesante", într-un domeniu inedit pentru țările ex-comunisteși încă nou în structurile universitare consacrate – psihologia socială2. Mi-au fost inspirate de amintirea a două dintre personalitățile sale – S.Moscovici (1925-2014) și A.Neculau (1938-2012). Am beneficiat de îndrumarea și colaborarea acestora, apreciind întâlnirea, cu fiecare în parte, o epifanie de viață, fapt pentru care îi omagiez și cu acest prilej.

După căderea regimurilor comuniste, S.Moscovici mărturisea speranța unui puternic reviriment al psihologiei sociale datorat cercetătorilor din estul

[2] Nu am operat pe parcursul acestui discurs în mod explicit distincția dintre psihologia socială și psihosociologie. Cea din urmă este considerată, în mediul francez, a fi știință în acțiune și praxis angajat în viața socială. Înțeleasă ca un curent transdisciplinar de apariție recentă, reunește psihologi, sociologi, psihanaliști, pedagogi.

Europei. Terenul fertil al experimentelor comuniste pentru producerea „omului nou" și al efectelor psihosociologice ale tranziției de la totalitarism la „societatea deschisă" (Popper, 1957) urma a fi impulsul. Ca toate etapele de „fractură istorică", precum a fost și aceea a configurării psihologiei sociale ca domeniu epistemic distinct, începutul de secol actual urma a fi prolific și benefic în cunoașterea relaţiei între sine şi celălalt în context social (Meyer și colab., 2005), în abordarea nodului gordian al individului – cauză și efect al societății (Alport, 1954), învățării sociale (Bandura, 1973), al binomului status-rol social, lidership-ului, cogniției sociale, comunicării și dinamicii de grup ș.a.m.d. [1].

Voi recurge, așadar, la o retrospectivă evaluatoare asupra „micii istorii" (propria biografie profesională) și a „marii istorii", nu a omenirii, desigur, ci a comunității de oameni și idei marcate de sigla psihologiei sociale. În linii generale, epistemologia –așa cum a prezentat-o anticul Empedocle (490-430 î. H.), cum am studiat-o în cursul din anul terminal al specializării în filozofie-istorie din anii '80, și cum e definită în zilele noastre –, s-a structurat pe pilonii următoarelor două întrebări: ce este cunoașterea?; cum se poate realiza aceasta? Într-o definiție comună, psihologia socială este o ramură a psihologiei care studiază în ce măsură fapte empirice precum gânduri, emoții și comportamente ale indivizilor sunt influențate de prezența reală, imaginară sau implicită a altor persoane (Allport, 1954). Utilizează pentru această cunoaștere și instrumentarul cantitativ (situații experimentale, anchete pe eșantion, chestionare, analize de conținut etc.), și cel calitativ (observații de teren în situații naturale, interviuri creative, focus-grupuri etc.). În intersecția cu sociologia, antropologia, etnologia, etologia, istoria chiar, domeniul psihologiei sociale suportă extensii care condiționează însăși condiția de ființă socială, gânditoare și vorbitoare a omului. Este suficient, în acest sens, să amintim cazul „copiilor sălbatici". Evocat sintetic, fenomenul conține aproximativ o sută de cazuri de copii și adolescenți din diverse locuri ale planetei care au evoluat fără contacte umane, menționați de la jumătatea secolului al XVIII-lea încoace. Popularizați ca băieți/ fete maimuță sau băieți/ fete lup, unii au fost hrăniți și crescuți de animale, alții au supraviețuit izolați, fără contacte umane. Exceptând tiparul lor fizic, nu rezonau pattern-ului ființei umane prin abilități, comportamente și cunoștințe. În absența vorbirii, procese psihice fundamentale precum gândirea, memoria, imaginația nu se dezvoltă. Și încă mai important: odată depășită vârsta la care se învață limbajul, mersul biped sau practicile tipice de hrană, marea majoritate a acestor „copii sălbatici" n-au reușit să recupereze, ceilalți înregistrând performanțe reduse ale acestor achiziții sociale sub raportul normalității. Cazul „copiilor sălbatici", obiect de studiu antropologic în genere, demonstrează convingător că relația dintre „sine și celălalt în context social" condiționează dezvoltarea proceselor cognitive și comportamentale individuale. Învățarea

socială și limbajul, în speță mediul social, sunt fundamente ale condiției umane. Se înțelege și din această paranteză imperioasa cerință a recursului la interdisciplinaritate și, deopotrivă, importanța psihologiei sociale în cunoașterea științifică.

Nu există, desigur, un „act de naștere" al psihologiei sociale. Deloc întâmplător însă printre pionierii și precursorii ei europeni sunt amintiți G. Le Bon cu Psihologia mulțimilor (1895) și G.Tarde cu Studii de psihologie socială (1898). Sfârșitul de secol XIX și începutul secolului XX este marcat de manifestarea forței mulțimilor organizate în sindicate, de nașterea unor lideri ai acestora care se impun prin personalitatea proprie, în special prin competențele discursive, organizatorice șimotivaționale, abilitățile de a influența și persuada – fenomene de „câmp social" (Lewin, 1968) care vor determina patrimoniul acestei noi ramuri a psihologiei.

La cel de-al IV-lea Congres Internațional de Psihologie (Paris, 1900), președintele acestuia Th.Ribot vorbește pentru prima dată public despre psihologia socială în discursul de deschidere. Emergența noii viziuni asupra cunoașterii va fi semnificativ decalată în România și în celelalte țări din arealul nostru. Primii psihologi, specializați ca atare la Leipzig, sub îndrumarea lui W.Wundt (E.Gruber la Iași, C.Rădulescu-Motru la București și F.Ștefănescu-Goangă la Cluj), au susținut cursuri de psihologie unor studenți la filozofie și litere. Amintim însă în context cercetările monografice inițiate de D.Gusti sub patronajul Fundației Culturale Regale „Principele Carol" (1922). Astfel, în perioada interbelică s-a organizat, finanțat și derulat un amplu proiect de cercetare și „ridicare" a satelor din noua Românie Mare, inspirat și de curentul identificăriiunei „psihologii a popoarelor" reprezentat de Wundt, Gusti fiind unul dintre discipolii săi. Niciun psiholog n-a fost însă printre zecile de componenți ai echipelor gustiene. Deși, după unele mărturii, interesul pentru psihologia socială s-a resimțit3.

Popularitatea psihologiei însăși este relativ restrânsă în epocă, deși în rândul elitei bucureștene dobândiseră notorietate ședințele de psihanaliză ale doctorului E.Weigl, imigrant în România pe fondul ascensiunii naziste [3]. *„Țin să vă mărturisesc un amănunt, anume acela că în România nici măcar nu auzisem să se vorbească de psihologie*", i-a mărturisit S.Moscovici lui A.Neculau în dialogurile

---

3 În recensământul din Transnistria (1941), bunăoară, efectuat de funcționari ai Institutului Central de Statistică, sub îndrumarea statisticianului A.Golopenția, lui C.Mănescu, fost component al acestei echipe și viitor ministru de Externe al României, i s-a cerut redactarea de „profile psihologice" ale personalităților din satele recenzate – preoți, învățători, fruntași ai comunității. Lui Golopenția, fără pregătire de specialitate în domeniu (ca de altfel și cel care le alcătuise), nu i-au plăcut și nu le-a arhivat **[2].**

care compun volumul *Serge Moscovici în dialog cu Adrian Neculau, Urmele timpului. Iluzii româneşti, confirmări europene*, cu referire la sfârșitul celui de-al doilea război mondial [4].

După instaurarea regimului comunist, vechea școală de psihologie supraviețuiește prin aportul unor personalități precum M. Ralea (București), Al.Roșca (Cluj), V.Pavelcu (Iași). Alți profesori de renume, precum N.Mărginean și F.Ștefănescu-Goangă, au devenit însă, pentru o semnificativă perioadă, deținuți politic. Sovietizarea României după cel de-al doilea război mondial a însemnat și o etapă imitativă a instituțiilor de învățământ, curriculelor și programelor universitare după modelul URSS. Astfel că, pentru prima dată în România,specializarea în psihologie s-a instituționalizat în cele trei mari centre universitare consacrate (București, Cluj și Iași), primele cadre cu autoritate în domeniu fiind specializate la „școala sovietică" (P.Popescu-Neveanu, M.Golu, I.Holdevici etc.). Cifra de înmatriculare a studenților, stabilită prin planul național de învățământ, subsumat planului de dezvoltare economică a țării, preconiza formarea de specialiști care să testeze aptitudinile profesionale ale unor categorii de angajați din industria transporturilor, să evalueze copii și adulți cu dizabilități psihice și dificultăți de vorbire și, în mod periferic, psihologi funcționali în antreprize economice. Introducerea psihologiei generale ca disciplină distinctă a curriculei din liceele de cultură generală și pedagogice n-a însemnat extensia numărului de înmatriculare a studenților la psihologie, predarea ei fiind inclusă în norma profesorului de științe sociale.

Vestea desființării specializării a căzut ca un trăsnet peste studenții și profesorii catedrelor de psihologie în 1977. Fără explicațiipentru cei direct afectați, fără vreo discuție sau hotărâre menționate în stenogramele nucleului politic de decizie, fără diseminarea informației în presa vremii, cu toate diferențele de curriculă, studenții din anii de studiu I-III de la secțiile de sociologie și psihologie au fost înmatriculați la secția filozofie-istorie în anii corepunzători. Înșăși profesia de psiholog a dispărut din nomenclatorul meseriilor[4]. Școlile doctorale cu profil socio-uman din cadrul învățământului de

[4] După căderea regimului comunist am încercat să aflu motivele desființării acestei specializări, intervievându-l, printre alții, și pe D.Popescu, fost component al nucleului decizional, vreme îndelungată coordonatorul programului „educației socialiste a maselor" (echivalentul ministerului culturii), fost rector al Academiei partidului. Nu-mi amintesc să fi auzit vreodată cuvântul „psihologie" în vreo ședință a conducerii, a spus acesta. În opinia celor consultați, sistarea specializării în psihologie s-a făcut pe baza unei „indicații" a E.Ceaușescu, soția liderului N.Ceaușescu, cunoscută deja la nivelul superior al conducerii, ca al doilea om de la cârma țării, în responsabilitățile căreia intrau, pe linie de partid, coordonarea învățământului și cercetării din România.

stat și-au sistat activitatea.Exceptând istoria, până la căderea regimului, unicele doctorate de profil – cele de filozofie – vor fi pregătite și susținute în cadrul Academiei „Ștefan Gheorghiu". Cercetarea instituționalizată în domeniu a rezistat până în anul 1982, când Institutul de Cercetări Pedagogice şi Psihologie al Ministerului Educaţiei a fost desființat sub pretextul participării unor angajați ai săi la grupul numit „Meditația transcedentală"5. Din perspectivă politică, s-a reușit în acest mod anularea cercetării individului și a societății prin metodologia științifică și teoriile consacrate, argumentația în domeniu operându-se prin citate, în spiritul dogmei.

Dilema cadrelor universitare– rămase fără catedră în urma desființării specializării în psihologie într-o țară care garanta prin constituție loc de muncă în conformitate cu pregătirea profesională –a fost rezolvată printr-o altă decizie internă, nemediatizată. În întreaga perioadă 1978-1989, cu excepția studenților din instituțiile de artă, secția fiolozofie-istorie a înmatriculat cel mai mic număr de studenți – câte 25 anual, în universitățile din București, Cluj și Iași. Începând din anul III, fiecare dintre aceste grupe se diviza, pe bază de opțiune personală, în trei specializări: filozofie, sociologie și psihologie. Diploma de licență (care conferea absolventului calificarea de profesor de filozofie–principal și istorie–secundar) nu menționa respectiva specializare. Se regăsea însă în domeniul susținerii lucrării de licență și în cele circa 10 discipline opționale din foaia matricolă. În cadrul acestora s-au predat și utilizat teoriile și metodologia de specialitate, s-a organizat chiar cercetare de teren la practica de specialitate, dar studenții, folosiți ca operatori de interviu, n-au avut acces la întregul și concluziile acesteia. Am absolvit în aceste condiții în 1982 cu mențiunea că în curricula parcursă n-a figurat disciplina psihologie socială. Am aflat, peste ani,

---

În opinia celor consultați, va fi fost o discuție în tete-a-tete cu ministrul de atunci al Învățământului, în care „academiciana cu patru clase" a întrebat ce sunt psihologia și sociologia, iar răspunsul subalternului direct (de regulă, „inginer la bază") a nemulțumit-o. De altfel, în aceeași perioadă N.Ceaușescu a opinat pentru „o singură filozofie, deoarece noi nu avem două", înțelegând prin aceasta cursurile de materialism-istoric și dialectic așa cum erau acestea predate la Academia „Ștefan Gheorghiu" și disciplina obligatorie în întreg învățământul liceal și superior, zisă „socialism științific" [5].

[5] *Meditația transcendentală*este o formă de meditație care presupune concentrarea pe o mantra și contribuie la reducerea anxietății, gestionarea stresului cotidian și scăderea tensiunii arteriale. Autoritățile au considerat grupul de 370 de adepți, constituit la București, unul infracțional, susceptibil de spionaj și complot contra conducerii exercitate de cuplul Ceaușescu. Aceste aprecieri n-au fost făcute publice, însă adepților cercetători și profesori li s-a desfăcut contractul de muncă, fiind expediați în posturi de lucrători necalificați [6].

că, în epocă, a fosto disciplină importantă și agreată de cursanții școlilor de ofițeri. Pentru noi, cei repartizați majoritar ca profesori de istorie în gimnazii din mediul rural și orășele[6], rostul specializărilor în psihologie și sociologie, ar fi fost… uitarea.

Schimbările politice de la finele lui '89 au marcat, într-adevăr, unextraordinar reviriment și interes pentru științele socio-umane. Dezvoltarea și fondarea instituțiilor de normalizare a fluxului educator-educat, învățământ – cercetare științifică – praxis profesional s-a făcut cu destule dificultăți. În primul rând, cele generate de criza specialiștilor cu doctorate în psihologie. Noile facultăți de psihologie au fost luate cu asalt de candidați. Școlile doctorale nou-înființate au presupus însă efortul recuperării noutăților în domeniul psihologiei, uneori recuperări integrale într-o ramură a acesteia. A fost și cazul meu.

Cu ideea cercetării programului „omului nou" și a efectelor sale, m-am adresat profesorului I.Radu de la Universitatea „Babeș-Bolyai" Cluj-Napoca, același care-mi coordonase și lucrarea de licență. Deși interesat de temă, dar excedat de schimbările instituționale și presiunile recuperărilor, magistrul meuși-a mărturisit ignoranța în istoria comunismului și limitele în psihologia socială. Mi-a recomandat lucrările colegului A.Neculau care crease un grup în Universitatea „Al. Ioan Cuza" din Iași, animat de paradigma reprezentărilor sociale, fondată de S. Moscovici. Profesorul Neculau, considerat deja fondatorul școlii de psihologie socială în România, avea cuvânt decisiv în aprecierea tezei mele ca membru al comisiei de doctorat. L-am cunoscut după ce expediase un referat laudativ la Cluj, ulterior invitându-mă să susțin o conferință studenților săi ieșeni despre metoda interviului creativ. În paranteză fie spus, anexe ale tezei mele de doctorat au fost și șase cărți publicate pe parcursul celor șase ani de lucru la teză, trei dintre ele fiind interviuri cu foști lideri comuniști. Între timp, îl cunoscusem pe S.Moscovici, grație unei burse oferite de către Fundația pentru o Societate Deschisă la Laboratorul European de Psihologie Socială, condus de savantul francez de origine română sub egida prestigioasei Maison des Sciences de l'Homme de la Paris. Fost membru al partidului comunist român aflat în ilegalitate, S.Moscovici a manifestat un interes mai pronunțat decât sperasempentru cercetarea mea. Întâlnirile și corespondența cu această

[6] O altă dispoziție internă și neadusă la cunoștința opiniei publice a fost eliminarea din repartițiile guvernamentale a absolvenților de universități, medicină și farmacie a posturilor din orașe cu peste o sută de mii de locuitori în perioada 1981-1989. Aceștia au fost obligați la stagiatura de 3 ani în locul de repartiție, indiferent de situația civilă. În caz contrar, cu stagiatura neefectuată pierdeau dreptul de a profesa conform specializării. În caz că au beneficiat de bursă în anii de studenției, ar fi fost obligați să returneze contravaloarea ei.

personalitate marcantă a domeniului în care uceniceam atunci au continuat. Am devenitunul dintre componenții grupurilor de cercetare din cadrul Laboratorului European de Psihologie Socială, participant la conferințele internaționale de reprezentări sociale și autor al cărții *Bărbați și femei. Întâlniri cu S.Moscovici* [7]. După publicarea tezei de doctorat [8], am intrat în atenția altor cercetători care explorau un subdomeniu al psihologiei sociale – psihologia politică.

Am considerat și continui să apreciez confesiunile făcute de S.Moscovici lui A.Neculau drept „cod al bunelor maniere" în cercetarea psihologiei sociale. Cu atât mai mult cu cât în învățământul din regimul comunist nu doar că relația magistru-discipol a fost distrusă, dar decontextualizarea, analiza și interpretarea fenomenelor și teoriilor exclusiv în spirit marxist, trunchierea istoriei psihologiei și a operei personalităților sale reprezentative, scomotizarea interpretărilor și mai cu seamă taxarea adevărului științific obiectiv drept „adevăr burghez" și implicit delict politic și faptă penală a celor care-l profesează, au viciat relațiile știință-societate, distrugând nu doar ideea unei deontologii a cercetării, ci și însăși ideea cercetării socio-umanului în sine. Fără îndoială, profesorul A.Neculau, ca toți ceilalți „estici" abilitați și motivați pentru cercetarea științifică în socio-uman, victimă a acestor realități politice, a atins provocator chestiuni de vital interes pentru noua generație de cercetători,intervievându-l pe acest fondator al psihologiei sociale, înzestrat nu doar cu geniu de savant, ci și cu talent literar și cu o fascinantă biografie.

Ce înseamnă a te afla printre aceia care „fac ştiinţă"?–a fost una dintre temele discuției. Moscovici ne încredințează că o cercetare pleacă de la „probleme",deoarece *„o ştiinţă pur teoretică nu ar avea sens, întrucât orice ştiinţă trebuie să ofere răspunsuri şi pentru o serie de probleme practice"*. Menirea omului de știință nu e să aibă dreptate, ci să creeze ceva. *„Am consideratîntotdeaunacă într-adevăr important e să-i spui celuilalt iată ce se poate face, nu iată ce trebuie sau nu trebuie să faci"*, afirmă intervievatul [9]**.**

Relaţia cercetătoruluide psihologie socială cu câmpul său de investigaţie este, de asemenea,aparte. *„În ceea ce mă priveşte* – sintetizează Moscovici propriile raporturi – *eram de-a dreptul alergic la ideea de sistem în psihologie socială, poate şi din cauză că, foarte tânăr fiind, mi-am dat seama că, o jumătate de secol de sistem marxist nu reuşise să producă mare lucru, nici măcar în economie. Personal, ştiinţa îmi face plăcere atunci când înseamnă acţiune. Credinţa mea este că ştiinţa şi filosofia implică ceva ce ţine de artistic şi de intuitiv. Sunt un admirator necondiţionat al epistemologiei lui Einstein, de unde mi-am asumat ca juste două principii, alegând să le urmez toată viaţa: primul, că ideile ştiinţifice sunt o creaţie liberă care trebuie pusă în acord cu fenomenele reale; şi al doilea, dificil de acceptat pentru mulţi, că, din punct de vedere filosofic, cercetătorul trebuie să fie un oportunist, adică poate fi de acord cu o*

*filosofie într-un domeniu anume, cu o alta, într-altul ş.a.m.d.(...) Scopul meu nu este sistemul filosofic, ci inventarea a ceva. Şi, cum ideile reprezintă o creaţie liberă, nu putem spune nimănui ce poate şi ce nu poate să facă. Singurul lucru pe care-l putem face e să-l iniţiem în această muncă ciudată, cercetarea, tot aşa cum un meşter artizan îl iniţiază pe ucenic învăţându-l ce material să aleagă pentru ca obiectul produs să fie frumos. Iată de ce, nu cred că în cercetare se poate avansa în baza nu ştiu cărui concept combinatoric, criticând ceea ce au făcut ceilalţi, căutând neîncetat defecte în orice teorie. Ai dreptul să critici şi să cauţi defecte numai după ce ai propus tu însuţi o idee, o teorie (dar una îndeajuns de deraissonable încât să poată fi adevărată, după cum spunea Bohr)".*În cercetare e important să stăpâneşti metodologia, iar deprinderea aceasta se dobândeşte (de altfel, deprindere) prin exerciţiu. Criteriul de alegere a metodei este fecunditatea ei (*„singurul criteriu de selecţie semnificativ, deoarece ştiinţa este vie"*) [10].

Cum apare o temă de cercetare, ce rol au întâlnirile dintre oamenii cu aceleaşi preocupări ştiinţifice (numele unor „vedete" ale psihosociologiei ca Sherif, Festinger, Lacan, Stoetzel, Jodelet, Palmonari, Rouquette, Flament, Doise apar în calitate de prieteni, mentori sau colaboratori), cum se construieşte echipa (*„un cercetător bun se formează într-o echipă de cercetători buni"*), rostul revoluţiilor ştiinţifice (provocate de existenţa unor *„minorităţi în măsură a schimba maniera de a gândi a majorităţii"*) – sunt tot atâtea subiecte palpitante pentru aspirantul la cunoaşterea a ceea ce este psihologia socială.

Eficiența explorării câmpului social nu depinde la modul necesar de metodologia cantitativistă, așa cum rămân încredințați majoritatea celor care au susținut o teză de doctorat după grila respectivei școli doctorale. În acest sens, Moscovici relatează astfel experiența care l-a condus către descoperirea ecologismului: *„Un alt eveniment important din viaţa mea a fost publicarea cărţii „Essai sur l histoire humaine de la nature" (1968) în colecţia coordonată de Braudel. Nu puţini au fost cei care s-au arătat interesaţi de ideile avansate de mine în această lucrare, alăturându-mi-se în proiectul de a înfiinţa la Paris VII o facultate unde etnologia şi epistemologia naturii să ocupe locul pe care îl merită. Cam în aceeaşi perioadă, am participat la crearea a ceea ce mai târziu avea să se impună sub numele de mişcarea ecologistă. Nimeni nu-şi închipuia atunci cât de influentă urma să devină. Într-o primă fază, nu exista niciun fel de implicare politică – dar, împreună cu Dumont, Brice, Lalande etc., i-am imprimat şi un astfel de caracter. Am candidat chiar şi la alegeri, inclusiv pentru Primăria Parisului. Eram însă pe deplin conştient că nu puteam să fac şi politică şi ştiinţă"*. Și sublinierea ultimei idei, câteva pagini mai departe: *„Dar trebuie să convenim asupra unui fapt: nu poţi face politică ocupându-te în acelaşi timp şi de activitatea de cercetare"* [11]**.**

Cât despre „construcția carierei", termen actualmente formalizat în instituțiile de învățământ superior și de cercetare, Moscovici opinează: *„Cariera*

*se construieşte pas cu pas, munca este elementul care contează enorm".* În reuşita aceasta însă *„mai importantă decât competenţa cognitivă a cuiva este capacitatea lui de a pune în practică, de a valorifica acea competenţă"*[12]**.**

Cu această „introducere", voi trece în revistă câteva fenomene și caracteristici actuale cu impact asupra evoluției psihologiei sociale și a locului acesteia în configurația științelor socio-umane, unele imprevizibile în momentul declarației optimiste făcute de Moscovici privind viitorul acesteia.

**Efectele crizelor modernităţii asupra ansamblului ştiinţelor socio-umane.** Conceptul de „câmp social" propus de către K.Lewin (1954) – ca model topologic care conţine totalitatea datelor care acţionează la un moment dat asupra individului – a alimentat eficace domeniul. Acesta admite deopotrivă variabile ecologice, sociale și politice, precum şi anumiţi vectori interni ai organismului şi personalităţii individului. Speranţa, aspiraţiile, motivațiile, proiectele, apărute ca percepţie a controlabilităţii sau incontrolabilitățile mediului, sunt determinante reale ale conduitei individului. Astfel, ni se permite o perspectivă federatoare a omului ca ființă socială, lucrativă, vorbitoare și creativă, unică în univers. În ce măsură însă paradigma câmpului psihosocial rezistă în post-modernitate?

Preluând aserțiunile altui prețuit colaborator, psihologul francez A.Dorna, cu referire la psihologia socială putem afirma că nu și-a aflat o sursă de înnoireîn această criză de impact în toate domeniile, fiind puternic și negativ marcată de „fragmentarea ştiinţei"și multitudinea „micro-teoriilor" care generează un vast flux de informații, imposibil de integrat într-un întreg teoretic coerent și verificabil. „Schematic, situaţia *grosso modo* este următoarea: cercetarea a devenit un arhipelag de „mici lumi" în lipsa paradigmei unificatoare (macro-teoria)", afirmă acesta [13]**.** Micro-teoriile își pierd adesea sensul și valoarea de adevăr dincolo de limitele contextului generator, metodologiei și grupului de subiecți utilizate. La pol opus, o paradigmă (precum teoriile reprezentărilor sociale și minorităților active elaborate de S.Moscovici), generează cercetări, publicații, cercuri de adepți, manifestări științifice de amploare. „Sindromul micro-teoriilor" vădește și un alt efect pervers – multiplicarea mizelor și tehnicilor în raport invers proporțional unui cadru global al cunoașterii. Astfel că, în timp ce științele exacte, zise și „dure", dezvoltă noi și importante tehnologii, teoriile generate de științele socio-umane, în speță de psihologie, rodesc crescânde incertitudini epistemologice într-un reducționism incert al cunoașterii omului[7].

[7] La nivelul instituțiilor de învățământ superior, situația aceasta se exploatează în România prin evaluările ARACIS care formulează reglementări stricte asupra procentului ridicat de bibliografie de literatură științifică publicată în ultimul deceniu,

**Binomul cercetare-acțiune.** „Nimic nu este mai practic decât o teorie bună", argumenta K.Lewin (1946) promovarea conceptului cercetare-acțiune ca trambulină spre noi perspective. Pesonal, m-au entuziasmat asemenea descoperiri făcute pe parcursul pregătirii tezei doctorale ce-și propunea cercetarea a două mari schimbări produse în mentalul colectiv şi individual al românilor, generate de „fracturi istorice": impunerea regimului comunist (1944-1947) şi prăbuşirea lui (1989).

Operaționalizarea decupajelor s-a realizat prin algoritmul propus de A.Neculau (1999) ca răspunsuri la întrebările: 1. Ce se schimbă?; 2. În ce manieră se operează schimbarea?; 3. Ce cauze, ce forme, ce condiţii favorabile sau defavorabile permit să se explice schimbarea?; 4. Cum se derulează, în general, schimbarea în timp?; 5. Cine sunt cei care declanşează, animă, simbolizează, susţin sau se opun schimbării?; 6. În ce măsură cursul schimbării poate fi prevăzut sau planificat? [14]. La nivel factual, demersul ar fi comun istoricilor**.** În cadrul metodologiei și al teoriei reprezentărilor sociale – aplicată reprezentărilor datorate ideologiei şi propagandei comuniste şi remanenţelor acestora manifestate sub formă de mentalităţi, atitudini şi comportamente–, rezultatele au condus la o tratare complexăa conversiunii. Proces definit ca schimbare a opiniilor, credinţelor (mai ales depăşirea unora false), schimbarea conduitei şi abandonarea unor practici dezavuate, acestea fiind, de regulă, rezultatul unei influenţe minoritare [15], interacțiunea cercetare științifică – analiză și decizie politică întrupează binomul cercetării-acțiune. De altfel, situația României și a celorlalte state post-comuniste a fost comparată cu cea a Franţei la finele celui de-al doilea război mondial: o perioadă grea în planul vieţii materiale dar fecundă în planul ideilor şi schimbărilor sociale, favorabilă practicilor de intervenţie şi ştiinţelor socio-umane [16]. În Franța post-belică s-a și realizat, S.Moscovici mărturisind în dialogul citat că în primii săi ani dedicați psihologiei a activat în echipe de specialiști care investigau schimbările legate de trecerea de la producția artizanală la cea industrială în anumite domenii, practicând și consilierea subiecților. În România post-comunistă n-a fost măcar luată în calcul o astfel de posibilitate[8].

respectiv cărți și reviste de specialitate citate în bibliografiile fișelor disciplinelor, precum și în bibliotecile instituțiilor de profil.

[8] Prima inițiativă de anvergură privind instituirea unei comisii pentru elaborarea unei strategii a tranziției aparține președintelui I.Iliescu. Condusă de către un economist (T.Postoloche), comisia a întrunit o mulțime de peste o mie de experți, activitatea lor soldându-se cu redactarea a 12 volume, format „cărămidă" (1990), deficitare în coerență, consistență și metodologie.

**Impactul noilor tehnologii de comunicare în configurația științelor socio-umane.** O scurtă recapitulare a marilor schimbări din istoria modernă a omenirii ajută în reprezentarea presiunilor prezentului. Prima revoluția industrială, declanșată de inventarea mașinii cu abur, s-a produs la finele secolului al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea și s-a soldat cu trecerea de la producția manufacturieră la cea industrială. A doua revoluție industrială – producția pe bandă rulantă, a fost experimentată la începutul secolului XX în uzinele americane Ford, la ideea psihologului F.Taylor. Peste numai o jumătate de secol, omenirea a intrat în revoluția digitală. Viteza sa de imersie și de schimbare a practicilor tradiționale din toate domeniile, inclusiv a cercetării științifice, a fost colosală. Mediul social al copiilor născuți după anii '80 este unul impregnat de cultura digitală: internet, web, calculator, rețele sociale, jocuri video, smartphone. Printre dilemele inedite apareși aceea a socializării: cum pot părinții și profesorii „imigranți digital" (adică născuți și formați înaintea acestei schimbări) să educe generația „nativilor digital"? [17].

În ceea ce privește impactul în planul cercetării științifice, subliniem extensia specializărilor în științele comunicării. Dacă la finele secolului trecut specializarea în comunicare avea ca accepțiune comună profesionalizarea în media, conceptul a înlocuit și titlurile principalelor manuale școlare din învățământul obligatoriu, iar instituțiile de învățământ superior cu acest profil au fost asaltate, într-o primă etapă, de tineri dornici de afirmare în noul domeniu. În ce măsură însă impietează configurarea noului domeniu de cercetare asupra psihologiei sociale, definită anterior și ca știință a fenomenelor comunicării? Ca deținător a două diplome de abilitare pentru coordonare de doctorate în comunicare (conferite de Universitatea „P.Valery" din Montpellier, respectiv Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca), confirm că expertiza în domeniu reclamă explicit interdisciplinaritate. Domeniul intersectează prioritar cu informatica, politologia, jurnalistica, teologia, expertiza în producerea și difuzarea fluxului de informații, comunicarea publică, retorică, propagandă, persuasiune, influență ș.a.m.d. Efectele hiperconectivității la rețelele sociale, și nu numai, au generat însă mutații care reclamă prezența psihosociologului, consilierului și terapeutului. Dacă rezultatele la testele de inteligență au crescut continuu în ultima sută de ani, ca efect al educației, al urbanizării și, nu în ultimul rând, al informatizării, „nativii digitali" suportă noi setări ale configurației neuronale. Din studii recente știm, deocamdată, că sunt tot mai buni în atenția distributivă și tot mai ineficienți în concentrare, trăind în iluzia unui „savoir vivre" și a unui „savoir faire". Mediul virtual nu-i pregătește însă pentru viața reală, iar ei tind să-și întârzie maturizarea socială (autonomia). Doresc într-una vizualizări și like-uri și se autoproduc prin selfi-uri, aprecieri inexistente la generațiile anterioare. Construcția identității și a stimei de sine

decurge altfel prin socializarea virtuală. Preocuparea excesivă față de propria persoană le-a determinat porecla de „generația me" și de cea mai narcisistă generație din istorie. Serioase cercetări cantitativiste relevă că narcisismul ca tulburare de personalitate la adolescenți și autismul virtual la copii au devenit frecvente.

Cercetarea în psihologia socială poate avea lucruri importante de spus în ajutorul celor care elaborează politicile de sănătate mentală și, de asemenea, sub raportul socializării virtuale și riscurilor sale sociopolitice. Este șocant să-ți dai seama cât de puțini dintre cei care utilizează rețelele sociale împărtășesc adevărul că informațiile dintr-o astfel de rețea nu apar acolo ca să te informeze, ci doar pentru că cineva are interesul sau a plătit postarea lor. Dependența individului de „bula de confort" permite manipulări de anvergură cu ajutorul mecanismelor democratice, exemple de notorietate fiind ultimele alegeri prezidențiale americane și votul Brexit. Iar legislația nu poate interveni din mai multe motive. În primul rând deoarece e greu să țină pasul cu viteza schimbărilor în tehnologie; în al doilea rând deoarece indivizii care guvernează sunt cei mai interesați de astfel de „scăpări"; în al treilea, deoarece marile companii de IT sunt intangibile.

**Stranietatea legăturilor mediatice dintre cunoașterea comună, doxa și cunoașterea științifică.** Noile tehnologii de comunicare au generat și o explozie a audiovizualului. „Savanții amatori", cum i-a numit Moscovici pe jurnaliști, în intenția de sublinia rolul lor de a transfera, printre altele, informații din diverse științe în date și reprezentări accesibile simțului comun, au conferit psihologiei o aură de „vedetă" printre celelalte domenii ale cunoașterii. Programe de știri din prime-time și realty-show-uri de succes invită psihologi pentru a face declarații sau a dezbate cazuri presupuse a fi de intens interes public. Nu selectează însă pentru mediatizare experții în cazuistica respectivă, ci colaborează cu psihologi remarcabili prin aptitudini și competențe pentru comunicarea media. Rezultatul este, ceea ce media însăși numește, un fake-news, aportul specialistului fiind puțin sau deloc benefic[9].

Datorită noilor tehnologii de comunicare, media pare să-și fi pierdut însăși rațiunea de a informa. Tehnologia care permite măsurarea rating-ului și a accesărilor online au transformat nu doar piața media, ci și rețelele de socializare într-o acerbă competiție pentru atragerea atenției cât mai multor urmăritori. Explozia „experților" în horoscoape, astrologie, bionergie etc.

[9] Mă voi limita la un singur exemplu, cel al violenței domestice, una dintre temele majore ale comunicării media. După principiul presei de a ține totdeauna partea celui slab, agresivitatea este totdeauna atribuită sexului masculin (blamabil ca atare), iar manifestările sale luate în calcul sunt exclusiv cele fizice, nu și verbale.

bulversează reprezentările sociale asupra cunoașterii omului, și implicit ale psihologiei. Cum negativul, bruta, demonul fascinează, efectul asupra valorilor tradițional promovate are impact.„Spirala tăcerii" (Neuwman, 1974) va determina însă dificultatea găsirii unui loc în paginile ziarelor și în programele televiziunilor pentru asemenea teme.

În această stranietate a relațiilor media-doxa-cunoașterea comună-cercetarea științifică se manifestă însă și distorsiunea în limite extreme a competenței specialistului în psihologie. Știrile despre crime și violuri sfârșesc de obicei cu informația că victima a beneficiat de consiliere din partea unui psiholog, lăsând să se înțeleagă că acel „vrăjitor" a normalizat situația în doar câteva ceasuri.

**Reforme instituționale și structurale.** Dacă post-comunismul a fost declarat o etapă a tranziției și implicit a reformelor în Estul Europei, amintitele schimbări globale au generat modificări structurale în învățământul superior și în cercetarea din țările zise cu democrație tradițională. Declarația de la Bologna (1999) a reformat învățământul superior, instituind noi cadre, obiective și taxonomii ale specializărilor.

În ceea ce privește România, în decursul celor 32 de ani reformă, miniștrii care au coordonat cercetarea și învățământul s-au schimbat tot de 32 de ori. Fiecare dintre aceștia și-a început mandatul cu anunțul că echipa sa va implementa noi măsuri reformatoare. A rezultat astfel un sistem hibrid, compus din regulamente și practici imitative, preluate din diverse sisteme. Incoerența, schimbările des repetate și fenomenul numit „forme fără fond" de către T.Maiorescu, la începutul secolului XIX, grefează și asupra învățământului superior și implicit asupra mecanismelor de evaluare a cadrelor universitare.

Dintre factorii care decurg din aceste realități și impietează asupra emergenței pishologiei sociale, enumerăm:

1. Deși interdisciplinaritatea este menționată în toate documentele programatice privind îmvățământul superior, criteriile referitoare la concursurile pentru promovare restricționează menționarea în dosarul candidatului exclusiv a publicațiilor și participărilor la manifestări științifice neîncadrabile strict în specializarea sa;
2. În misiunea, obiectivele și programele Asociației Psihologilor din România, specialistul în psihologie socială nu-și găsește reprezentarea și considerația spre care aspiră;
3. Sindromul microteoriilor și autonomia instituțională universitară favorizează organizări de masterate și formări de stricte competențe care conduc la viziuni parţiale, tehniciste, private de sensibilitate istorică şi afectivă;
4. Faptul că promovarea impune publicații în reviste de specialitate cotate ISI cu factor de impact, iar psihologia socială nu este reprezentată explicit de o

asemenea revistă științifică,inhibă, deocamdată, tendințele planurilor de carieră în domeniu;

5. Centrul de greutate al finanțărilor cercetării pe teme comune psihologiei sociale, sociologiei și științelor comunicării tinde să se deplaseze către ultimele două (sondaje de opinie, sondaje electorale, anchete ale practicilor de consum etc).

Deoarece menționam dintru-început intenția unui omagiu adus deopotrivă lui S.Moscovici și A.Neculau, voi aminti și nefirescul recunoașterii meritelor acestor precursori în domeniu. În România post-comunistă, bunăoară, au fost extrem de valorizați românii care dobândiseră notorietate culturală în străinătate, precum M.Eliade și E.Cioran. Însă, deși S.Moscovici excelează în capabilitatea de a fi fost unul dintre fondatorii unui domeniu științific, exemplu singular în categoria personalităților de renume mondial originare din România, nu i-a fost conferită calitatea de membru al Academiei Române – nici în timpul vieții, nici post-mortem. După demersuri care argumentau și cu calitatea acestuia de membru al academiilor din Budapesta și Moscova, mi s-a transmis, pe căi informale, „motivul": n-a scris „frumos" despre România interbelică. În ceea ce-l privește pe A.Neculau, deși fondator al cercetării în domeniu în țară și personalitate marcantă a universității ieșene, foștii discipoli și-au pensionat magistrul imediat ce reglementările în vigoare au îngăduit-o, refuzându-i deschiderea spre noi generații.

Sintetizînd reflecțiile expuse, cu jalonul de final al observației surprinzător de timpurii ale lui A.Moles asupra pasului prea rapid al civilizaţiei faţă de propria sa conştiinţă **[18]**, se pune problema statutului actual al psihologiei sociale. S-a împlinit profeția lui S.Moscovici de reviriment al acesteia? Sau o punem sub semnul procesului de învechire și uzură morală al unei profesii ca urmare a progresului tehnico-științific, fenomen identificat de G.Andersch ca obolescență? [19]**.**

**Referințe bibliografice:**

1. BETEA, L. *Psihologie socială.* Manual,.Arad: Universitatea ,,A. Vlaicu" Arad, 2015, (accesat: 01.09.2022).
   Disponibil: http://betea.ro/index.php/category/pentru-studenti/
2. BETEA, L. *Partea lor de adevăr*. București: Compania, 2007, p. 451.
3. BETEA, L. *Lucrețiu Pătrășcanu – moartea unui lider comunist*. *Studiu de caz* (ediția a IV-a revăzută şi adăugită). Bucureşti: Curtea Veche Publishing, 2018.
4. NECULAU, A., MOSCOVICI, S. *Serge Moscovici în dialog cu Adrian Neculau*, *Urmele timpului. Iluzii româneşti, confirmări europene,* Iași: Polirom, 2002, p. 5.
5. BETEA, L. *Ceaușescu și epoca sa*. București: Corint, 2021, p.437.

6. BETEA, L. *Tovarășa*. București: Corint, 2021, p.293.
7. BETEA, L. *Bărbați și femei. Întâlniri cu Serge Moscovici.* București: Editura Fundației Culturale Române, 2007.
8. BETEA, L. *Psihologie politică. Individ, lider, mulțime în regimul comunist*. Iași: Polirom, 2001.
9. BETEA, L. Serge Moscovici în dialog cu Adrian Neculau. În: *Psihologia socială, Buletinul Laboratorului „Psihologia câmpului social"*. Iaşi: Polirom, 10/2002, p.173-175.
10. Ibidem.
11. Ibidem.
12. Ibidem.
13. DORNA, Al. Psihologia politică: noile șantiere ale unei paradigme regăsite. În: BETEA, L., DORNA, Al. (coord). *Psihologia politică – o disciplină societală*. Bucureşti: Curtea Veche Publishing, 2008, p.36-70.
14. NECULAU, A. (coord.). *Câmpul universitar şi actorii săi*. Iaşi: Polirom, 1997, p.39-54.
15. DOISE, W. Identite, conversion et influence sociale. În: MOSCOVICI, S., MUGNY, G. *Psychologie de la conversion*. Paris: Delval, 1987, p.220-222.
16. RIDEL, L. Intervenţia psihosociologică: un demers de schimbare printr-o analiză a semnificanţilor centrali. În: NECULAU, A., FERREOL, G. (coord.). *Psihosociologia schimbării*. Iaşi: Polirom, 1998, p.89-96.
17. PRENSKY, M. Digital Natives, Digital Immigrants. Part 1. In: *The Horizon*, 2001, no.9, p.3-6, (accesat la 10.02.2020). Disponibil http://dx.doi.org/10.1108/10748120110424816
18. MOLES, A. Quelques axiomes communicationnels de la société de masse. In: *Communication et langages*, 1979, nr.41-42, p.170-171.
19. ANDERSCH, G. *De l obsolescence de l homme, Sur l ame a l epoque de la deuxieume revolution industrielle*. Paris: Ivrea, 2002, (accesat: la 02.07.2022). Disponibil: https://ia-petabox.archive.org/details/anders-gunther-1956-lobsolescence-de-lhomme-sur-lame-a-lepoque-de-la-deuxieme-re/page/n29/mode/2up

**Date despre autor:**
**Lavinia BETEA**, profesor universitar, dr. în psihologie, Universitatea „Aurel Vlaicu" Arad, România.
**Email:** lbetea@yahoo.com
**ORCID:** 0000-0002-5417-0502